
Ali Asghar Haqqdar

Bibliografija profesora Sejjida Dželaluddina Aštijanija (*Sayyed Jallaluddin Ashtiyani*)

Uvod

PROFESOR ALLAME SEJJID DŽELALUDDIN AŠTIJANI bio je jedan od najistaknutijih suvremenih baštinika islamske transcendentne teozofije u proteklom stoljeću, istraživač i komentator teozofskih naučavanja i mišljenja glasovitog iranskog filozofa i rodonačelnika teologizirajuće filozofije ili transcendentne teozofije Molla Sadraa Širazija. Vrsni francuski orijentalist i filozof Henry Corbin, koji je u suradnji s profesorom Aštijanijem dugo radio na oživljavanju i štampanju klasičnih djela islamske filozofije iranske provenijencije, a odranije duboko upućen u zapadnu filozofsku misao, govoreći o znanstveno-filozofskome značaju intelektualnog pregnuća profesora Aštijanija, svojedobno je kazao kako njegovi istraživački poduhvati jesu prekretnica u historiji islamske filozofije, te dodao: “Ovo kratko osvrtanje na Mešhedsku školu završit ćemo spominjanjem jednog mladog profesora filozofije na Mešhedskom univerzitetu. Intelektualni put, pregnuće i kreativnost profesora Dželaluddina Aštijanija najbolje bismo opisali riječima kako je on, ustvari, drugi Molla Sadra. Njegova djela, kao

plod tradicionalnog podučavanja njegovih učitelja, danas su od velike važnosti: “Rasprava o bitku sa stanovišta hijerognoze i filozofije”; “Komentar na uvod Kejsarijevog (Qeysari, Davud) Komentara na Ibn Arebijev *Fusul al hikam*” (prvi svezak ovog komentara na sedam stotina stranica iznova aktualizira i razviđa temeljna irfani pitanja); redigovanje nekolicine tekstova, uz nadasve produbljene i suptilne glose i sadržajne napomene, poput Langarudijeva komentara na Molla Sadraov *Al Mašâ'ir*; Molla Sadraov *Šavahid al Rububbiyyah* sa Sabzevarijevim komentarom; Šesnaest Molla Sadraovih traktata... te, na koncu, vrlo rijedak poduhvat – *Antologija iranske teozofije od Mir Damada i Mir Fendereskija do današnjih dana* (u pripremi francuske verzije sudjeluje i autor ovih redova), čiji prvi svezak je ugledao svjetlo dana. Ova antologija nikako nije inventura, već tek pionirski poduhvat u ovoj oblasti.¹ Uvaženi profesor dr. Hamid Enayat, također, svojedobno je kao učitelje tradicionalne teozofije u suvremenom Iranu spomenuo Allameh Tabatabâ'ija i profesora Aštijanija.²

Profesor Dželaluddin Aštijani rođen je 1304. godine u kasabi Aštijan u okolici Araka, grada u centralnom Iranu, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Kao devetnaestogodišnjak, na preporuku i bodrenje Ajatollaha Abu Kasima (Ajatollah Mirza Abu al Qasem Danesh), Aštijani napušta svoj rodni kraj i odlazi u Kom kako bi u tamošnjoj tradicionalnoj vjerskoj školi stjecao znanja iz oblasti islamskih znanosti. Nakon uspješnog savladavanja početnog stupnja u islamskim znanostima, pristupa predavanjima glasovitog učenjaka Ajatollah al 'uzma Burudžerdija, iz oblasti islamske jurisprudencije i metodologije islamskog prava (*fiqh i usul*). Osam godina je prisustvovao predavnjima iz filozofije, kur'anske egzegeze i metodologije islamskog prava kod znamenitog učitelja i filozofa Allameh Tabatabâ'ija, sa kojim je izučio i Ibn Sinaov “Ilahiyati šifa”, Molla Sadraov “Asfar” te opsežan *curriculum* iz metodologije prava i egzegeze.

Profesor Aštijani potom odlazi u Qazvin kako bi kod vrlog filozofa i istraživača Ajatollaha Seyyida Abu Hasana Qazvinija stekao dodatne uvide i upotpunjujuća saznanja iz domena filozofije i teozofije. Onamo je iscrpno

¹ *Historija islamske filozofije*, Henry Corbin, perz. prijevod Jawad Tabatabâ'i, v. II, p. 194, Entesharate Kewir.

² V. “Nova politička misao islama”, Hamid Enayat, per. prijevod Abu Talib Sari, p. 35, Entesharate Amir Kebir.

izučio Molla Sadraov "Asfar", upoznavajući se s putovanjima ljudske duše kroz svjetove gnoze. Na sljedećoj postaji svoga duhovnog i intelektualnog traganja, profesor Aštijani se dvije godine zadržava u iračkom gradu Nedžefu, gdje kod najpupćenijih i najglasovitijih učitelja tog vremena izučava tradirane islamske nauke. Imao je priliku učiti i duhovno se izgrađivati uz učitelje kakvi su Ajatollah Mirza Seyyid Bojnurdi, jedan od najvećih učenjaka svoga vremena, a nešto kraće vrijeme prisustvovao je i predavanjima Ajatollaha Seyyida Muhsina Hakima, Šejha Huseina Hillija i Abdul Hadija Širazija.

Profesor Aštijani je neko vrijeme boravio u Teheranu, diskutirajući i promišljajući pitanja iz oblasti islamske filozofije, teozofije i hijerognoze, koristeći izravno znanja i duhovna iskustva velikana poput Mirze Ahmeda Aštijanija i, povremeno, Mirze Mehdija Aštijanija, jednog od velikih filozofa Istoka u tom vremenu.

U Komu je učio od osobito uvažavanih učitelja Muhammeda Taqija Khansarija, Seyyida Muhammeda Hudžeta Kuhakamarija i Mirze Radija Tabrizija, a djela kao što su "Šarhi Manzuma", "Makasib" i "Šavariq al ilham", izučio kod Hadži Šejha Mehdija Amira Kelaija.

Od 1338. godine, Dželaluddin Aštijani je angažiran na Univerzitetu u Mešhedu kao predavač na predmetu islamska filozofija i tesavvuf, a tri godine kasnije već je promoviran u zvanje vanrednog profesora na istom predmetu. U međuvremenu stekao je zvanje redovnog profesora i sve do smrti predavao islamsku filozofiju, tasavvuf i teozofiju na spomenutom univerzitetu ali i na tradicionalnoj visokoj školi islamskih nauka.³

S namjerom da i na ovaj način iskažemo osobito poštovanje ovom vrlom učitelju i filozofu, donosimo popis njegovih autorskih i prevoditeljskih poduhvata kojima je dao nemjerljiv doprinos oživljavanju i suvremenoj artikulaciji onih klasičnih djela koja su nastajala kao plodovi najvitalnijih i najrodnijih mladica muslimanske duhovnosti i filozofije u stoljećima prije nas, a koja mogu biti posvema dragocjenim predujmom za naš povratak našoj duhovno-intelektualnoj ukorijenjenosti i vlastitim vrelima.

³ Preuzeto iz Autobiografije profesora Aštijanija štampane u uvodu njegova komentara na Qejsarijev komentar *Fusus al hikam*, Teheran, 1991.

a. Autorski radovi

1. Komentar na Molla Sadraov *Zad al musafir*, Iranska akademija za filozofiju, 1369. h.

Tekst Molla Sadraova traktata *Zad al musafir* sadrži promišljanje i iznošenje argumentacije o tjelesnome proživljenju. Aštijanijev komentar uključuje vrijedna interpretacijska pojašnjenja i retrospekciju naučavanja i mišljenja o tjelesnome proživljenju koja su zastupali muslimanski teolozi i filozofi. Iz ovog nadasve osebujnog, sadržajnog i obimnog komentara na prilično sažet Sadraov traktat, posebno izdvajamo Aštijanijevu detaljnu analizu kritike na Sadraovo učenje o tjelesnom proživljenju koju je uputio Hakim Zanuzi. Aštijani vrlo razložno brani Sadraove stavove i odgovara na Zanuzijeve zamjerke u vezi s navedenom temom.

2. Biografija Molla Sadraa Širazija i promišljanje njegovih filozofskih stavova (Sharhe hal wa araye falsafiye Molla Sadra), u izdanju Entesharate Zuvvar. Meshed, 1961. (drugo izdanje: Entesharate nehzate zanane muselman, Tehran, 1981.)

Ovo je knjiga pisana perom suvremenog historičara, biografa i komentatora Molla Sadraova filozofskoga mišljenja, a u povodu obilježavanja četrinstote godišnjice njegova rođenja. Autor je posebnu pažnju posvetio originalnim Molla Sadraovim stavovima i mišljenjima, komparirajući ih s Ibn Sinaovom filozofijom, kako bi jednom takvom komparativnom studijom na svjetlo dana izašla sva važnost Sadraovih filozofskih traganja. Navodeći Molla Sadraove citate i nužna vlastita pojašnjenja, profesor Aštijani je u ovoj knjizi ponudio odgovore na neke prigovore i primjedbe koje na račun Mulla Sadraa iznose pojedini Aštijanijevi suvremenici. Knjiga sadrži i Molla Sadraova pojašnjenja najznačajnijih filozofskih pojmova koje je ili uveo u muslimansku filozofsku misao ili ih značenjski redizajnirao, kakvi su pojmovi: intrasupstancijalno kretanje, tjelesno proživljenje, apstraktnost imaginacije, jedinstvo uma i umovanog, Božije znanje i načelo protežnosti zbilje. Uz spomenuto, knjiga sadrži i Molla Sadraova pojašnjenja o Platonovim idejama, neke njegove kritike na račun peripatetičke filozofije, Molla Sadraovo pismo Mir Damadu (njegovome učitelju i puncu), te, konačno, bibliografiju Molla Sadraovih djela.

3. Komentar na Farabijev *Fusus al hikam* (*Sharhe Fusu al hikam Farabi*), u izdanju Majaleye Daneshkadeye Adabiyat wa ulume ensaniye Daneshgae Ferdousi Mueshed, 1974.

Tekst traktata pod naslovom *Fusus al hikam* pripisuje se Farabiju, a uključuje sažet pregled uopćenih promišljanja ontoloških i metafizičkih pitanja, koja profesor Aštijani u ovom komentaru podvrgava kritičkoj analizi i interpretaciji utemeljenoj na mišljenju i stavovima Molla Sadraa Širazija. Profesor Aštijani razlučuje Farabijeve peripatetičke stavove od primarnih načela sadraovske transcendentne teozofije te, na ovom tragu, nudi svojevrsnu retrospekciju tokova filozofske misli u Iranu.

4. Komentar na Qeysarijev uvod u *Fusus al hikam* (*Sharhe Moqaddemeye Qeysai bar Fusus al hikam*), 1343., Entesharate Amir Kebir.

Ovo je jedno od autorskih djela profesora Aštijanija, napisano prije skoro pedeset godina. Radi se o komentaru Qeysarijeva uvoda u Arebijev *Fusus*. Autor ovog teksta je glasoviti muslimanski hijeratik i teozof iz osmog stoljeća po Hidžri Davud b. Mahmud Qeysari. Tekst sadrži dvanaest poglavlja u kojima su, na temelju Ibn Arebijeva učenja, sistematizirana i kompilirana temeljna načela spekulativne hijerognoze. To je, ustvari, uvod u Qeysarijev komentar Ibn Arebijeva djela *Fusus al hikam*, ali je, zahvaljujući velikome značaju njegova sadržaja, postao predmetom proučavanja i istraživanja, komentara i kritičkih rasprava te je među filozofima i teozofima tretiran kao zasebno štivo. Qeysari u ovome uvodu tretira neka važna pitanja i teme iz domena teozofije i spekulativne hijerognoze, kao što su: zbilja bitka s aspekta muslimanske hijerognoze, imena i atributi Božiji, postojani objekti, peterostruka prisutnost (pet svjetova), ljudska zbilja u muslimanskoj hijerognozi, zbilja univerzalnog velajata i sl. Profesor Aštijani ovome štivu pristupa iz perspektive sadraovske teozofije, otklanjajući određene prigovore i kritičke primjedbe apologeta, ali i peripatetičara, nudeći diskurzivnu argumentaciju za gnostičke rasprave.

5. Bitak sa stanovišta filozofije i hijerognoze, Entesharate Zovvar, 1380. h.

Ova knjiga predstavlja, ustvari, svojevrsan sažet tečaj iz ontologije, utemeljen na Sadraovoj filozofiji i suptilnim hijerognostičkim kazivanjima. Autor u ovom djelu odgovara i na kritike suvremenih sljedbenika peripatetičke škole upućene na račun Molla Sadraa. Knjiga ima za cilj diskurzivnu

argumentaciju osnova Molla Sadraove hijerognoze i pojašnjavanje njegovih stavova u domenu općih i specijaliziranih teozofskih rasprava, uključujući pitanja očiglednosti pojma bitak, različitost bića, počelo bitka i pojašnjenje osam argumenata, navodi kazivanja muslimanskih hijeratika o pitanjima bitka, dokazivanje Izvora bitka teozofskim metodom, pojašnjenje o Bogu kao Subjektu djela, dokaz o Božijoj volji i Božijem znanju o stvarima svim, sukladno Molla Sadraovom metodu.

b. Članci

6. Tefsir sure Ihlas (Tafsire sureye Touhid), Mashad, Majaleye Daneshkadeye adabiyat wy 'okume ensani, Daneshgahe Firdusi, 1336.

Profesor Aštijani je ovaj komentar napisao u povodu sjećanja na Muhammeda Taqija Šeri'atija. Oslanjajući se na filozofski i hijerognostički nauk kojega baštini, Aštijani je ovim radom, ustvari, doprinio kontinuitetu višestoljetne tradicije hijeratičkog pristupa tumačenju Kur'ana. Suptilnosti kur'anskog teksta i značenja ovdje su protkane argumentima diskurzivnoga filozofskog mišljenja i mistično-hijeratičkog iskustva. Profesor Aštijani poseže za klasičnim filozofskim štivima, a dobrano pod utjecajem Sadraove transcendentne teozofije, kako bi odgonetnuo i pojasnio metajezicke i ezoterijske slojeve značenja pojedinih kur'anskih izraza, poput pojma zahvalnosti Bogu, stupnjeva kontingentnoga bitka vis a vis nužnoga Bitka...

7. Veliki Profesor Ustade Akbar Aqaye Seyyid Kazem 'Ossar, Vehid, Tehran, 1347., pp. 950-958.

8. Kritika na kritiku Resaleye se asl, Tehran, Rahnemaye Ketab, Vol V, pp. 242-239.

9. Kritika kritike, Tehran, Rahnemaye ketab, Vol VI, No. 4-5, tir wa mordad 1346.

10. Kritika kritike kritike (Odgovor profesoru Akbaru Danasereshtu u vezi sa intrasupstancijalnim gibanjem), Tehran, Rahnemaye ketab, vol VI; No. 1-2, farvardin wa ordibehesht 1342.

11. Asala al wujud 'inda Sadr al Din Shirazi, Ta'rib al Seyyid 'Ammar Abu Raghuf, Majaleh al Fikr al islami, Vol I, No. 2., rabi al sani wa jamadi saniyeh 1414 h.
12. Ibn Arabi wa mas'aleye welajat, Qom, Keyhane andishe, No. 30., khordad wa tir 1369.
13. Borhane Siddiqin, Tehran, Faslanameye Waqfe mirase javedan, vol I, no. 4., zemestane 1372.
14. Pasokh be chand so'al, Qom, Keyhane andishe, No. 22., behmen wa esfand 1367.
15. Tahqiq dar haqiqate me'ad, Mashad, Nashriyeye Daneshkadeye elahiyat, No. 5. (1351.), pp. 33-37., no. 6 (1352.), pp. 105-192.
16. Tasawwof dar eslam, Tehran, Ma'arefe eslami, No. 3, pp. 21-27., No. 4., pp. 33-37., No. 5., pp. 23-34., no. 6., pp. 47-51.
17. Touzih dar bareye Seyyid Ahmed Tehrani, Tehran, vehid, No. 6 (1348.), pp. 173-178.
18. Khatme velayat dar andisheye Ibn Arabi, Qom, Keyhane andishe, No. 26, mehr wa aban 1368.
19. Hakime Mohaqqaq Hajj Molla Hadi Sabzevari, Meshed, Nashriyeye Daneshkadeye ma'qul wa manqul, No.1. (1347.), pp. 9-22.
20. Dar resaye Emamme Arefan, Qom, Keyhane andishe, No. 24., khordad wa tir 1368.
21. Shawareqe asare tahqiqiye Molla Abd al Rezaq Lahiji, Tehran, Faslnameye waqfe mirase javidan, Vol I, no. 1., proljeće 1372.

22. Shawareq al elham wa asalete wujud ba negahi be asatide maktebe falsafiye Esfahan, Tehran, Faslnameye waqfe mirase javidan, Vol I, No. 6., ljeto, 1372.
23. Moqaddame bar naqd Tahafete Ghazali, Qom, Keyhane andishe, No. 2-23., mehr wa abane 1364 ta farwardina wa ordibehesht 1368.
24. Ma'refat wa 'elm dar Ketab wa Sunnet, Tehran, Ketabe Farhang, No. 2-3, 1367.
25. Molla Mohammad Mehdi Naraqi, Meshhed, Nashriyeye Daneshkadeye elahiyat, No. 15 (1354.), pp. 7-79; No. 19 (1355.), pp. 59-117.
26. Me'ade jesmani, Meshhed, Nashriyeye Daneshkadeye elahiyat, no.10 (1353), pp. 93-126; No. 11 (1353.), pp. 25-64.; No.12 (1353.), pp.23-63, No. 13 (1354), pp. 29-52.
27. Kratak osvrt na životopis i bibliografiju Allameh Tabataba'ija (Mokhtesari dar sharhe ahval wa asare Ostade bozorgvar, qaye Haj Mirza Seyyid Mohammad Hossein Tabataba'i), Tehran, Ma'arefe eslami, No. 5.
28. Mirza Seyyid Hasan Bojnurdi, Tehran, ma'arefe eslami, No. 6, 1347. pp. 31-33.
29. Natuknice o filozofiji i hijerognozi (Nokati dar bareye falsafeh wa 'erfan), Qom, Keyhane andishe, No. 17., farvardin wa ordibehesht 1367.
30. Sjećanje na ajatollaha Hatemija (Yadi az ajatollah Khatemi), Qom, Keyhane andishe, No. 21, azer wa dey 1367.
31. Osvrt na iranološke i šiijske studije Henryja Corbina (Negahi be iranshenasi wa shi'ashenasiye Henry Corbin), Zbornik radova Društva za iranistiku, Centar za političke i međunarodne studije Ministarstva vanjskih poslova, Tehran, pp. 27-33., 1367.

c. Razgovori

32. Profesor Sejjid Dželaluddin Aštijani, komentator i historičar teozofije i hijerognoze, Tehran, Keyhane farhangi, vol II, No. 6

33. O filozofskom mišljenju intelektualnosti u islamu (Piramune fekre ‘aqhi wa falsafi dar eslam), Qom, Keyhane andishe 1985.

34. Teozof i poznavatelj “tajni”, Tehran, Keyhane farhangi, no. 1., farvardin 1372.

35. Irfan i filozofija u šiizmu, Tehran, Hamšehri, no. 206, 207 i 208. (21-23. šehrivar 1372.).

36. Intervju za Majaleye Hawzeh – O Seyyidu Mustafi Homeiniju.

d. Glose, redakture i predgovori djela iz oblasti filozofije i teozofije

37. “Teologija” (Uthulujiya), sa glosama Qadi Sa’ida Qomija, Iranska akademija za filozofiju, 1359.

Teologija je jedno od značajnih djela, veoma poznato među muslimanskim filozofima i teozofima, koji su ovu knjigu, sve do doba Safavida, pripisivali Aristotelu. Međutim, radi se o preradi Plotinovih “Eneada”, koje predstavljaju jedan potpuni *Summa Theologica*. Pripisivanje ovoga djela Aristotelu, umjesto Plotinu (prema H. Corbinu, “Teologiju” je napisao ustvari, Porfirije kao sažetak Plotinovih “Eneada”; Vidjeti: Corbin. H., “Islamska filozofija u Iranu - XVII i XVIII stoljeće”, preveo R. Hafizović, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2002., pp. 253 – 258; nap. prev.), stvorilo je iskrivljen intelektualni portret ovoga filozofa u filozofskom naslijeđu muslimana. “Teologiju” su iščitavali i u svome opusu koristili svi veliki muslimanski filozofi, od Farabija i Ibn Sinaa do Molla Sadraa Širazija. Kritičko izdanje ovoga djela objavio je ranije i Abdurrahman Badawi, pod naslovom *Aflutin ‘ind al Arab*. Međutim, Aštijanijevo izdanje obuhvata i glose Qadi Sa’ida Qomija, uz brižljivo poredanu bibliografiju. Profesor Aštijani u uvodu ovome izdanju ispravlja historijsku grešku muslimanskih

filozofa, predstavljajući “Teologiju” kao Plotinovo djelo. Pored uvrštavanja ovog djela u Aštijanijevu *Antologiju iranskih teozofa* (četvrti tom Antologije), ono je objavljeno i kao zasebno izdanje.

38. Usul al ma’arif, Feyd Kašani, kritičko izdanje, Entešarate Daftare Tablighate eslamy, 1366. (Drugo izdanje).

Ovo djelo, ustvari, je sažeta inačica Kašanijeva djela *Ayn al yaqin*, pisana sadraovskim stilom. Kašani u ovoj knjizi sistematizira načela i osnove Sadraove “Transcendentne teozofije”, svrstavajući ih u deset poglavlja (bab). U prvim poglavljima ove knjige Kašani raspravlja o nekim temeljnim ontološkim pitanjima, te o znanju i neznanju, zatim dokazuje kako znanje predstavlja uprisutnjenje stvari koja se saznaje za onoga koji saznaje, te raspravlja o Božijim imenima. Ostala poglavlja obuhvataju rasprave o štaštivima (mahiyat), pritajenim realitetima (‘ayyani sabita) i sl.

39. Anwar al jalliyah, Molla ‘Abdullah Zanzuzi, Uvod i redakтура: S. Dž. Aštijani, Moaseseye motaleate eslami, 1975.; drugo izdanje: 1992., Entesharate Amir Kebir.

Ova knjiga je djelo jednog od predstavnika Teheranske teozofske škole koju su potkraj osamnaestog stoljeća ustanovili komentatori i podučavatelji Sadraove transcendentne teozofije. Značajno obilježje pripadnika Teheranske škole je to što su svoja filozofsko–teozofska djela pisali na perzijskom jeziku (za razliku od njihovih prethodnika, koji su, uz poneki izuzetak, pisali isključivo na arapskom; op. prev.). Autor djela Molla Abdullah Zanzuzi bio je poznati učenik Ahunda Nurija, koji je po instrukciji Sepehsalara došao u Teheran i ondje, u okviru čuvene *Sepahsalarove medrese*, osnovao Katedru za islamsku filozofiju i teozofiju.

Zanzuzi u svome djelu (*Anware jalliyeh*) tretira temeljna načela religijske mudrosti iz sadraovske perspektive koja uzimaju u obzir metode (muslimanskih, op. prev.) peripatetika i “teozofa svjetlosti” (išraqiyun), redovito posvjećujući i mišljenja artikulirana u djelima muslimanskih hijeratika, a napose ideje glasovitog Ibn Arabija. Profesor Aštijani je svojim kritičkim izdanjem rehabilitirao ovaj vrijedni rukopis, a uvodom kojeg je napisao omogućio čitatelju uvid u autorov životopis i znanstveni značaj njegova intelektualnog pregnuća.

40. Rasprava o znanju (Tohfe dar mabahese 'elm), Molla Nazar 'Ali Gilani, Elef, Tehran, 1978.. (Uvršteno i u Antologiju islamskih teozofa, 4. svezak).

41. Tohfe al morad (komentar jedne Mir Fendereskijeve kaside), Abbas Šerif Darabi, uz Khalkhalijev i Gilanijev komentar, Tehran, 1993., Entesharate Zahra.

42. Komentar kur'anske sure Al Fatiha (Tafsire Fatihah al Kitab), Redaktura i Uvod S. Dž. Aštijani, Iranska akademija za filozofiju, 1981./2.

Ovaj rukopis, nepoznatog autora, je filozofsko–gnostički (teozofski) komentar prve kur'anske sure El – Fatiha.

Profesor Aštijani je na temelju sadržaja ovog teksta, njegovih intencija, te korištenih izvora, ustvrdio kako rukopis datira iz sedamnaestog stoljeća. Neznani autor, kad god je to smatrao potrebnim, skrenuo je pažnju čitatelju na temeljne filozofske i teozofske reference. On suptilnosti kur'anskoga teksta prožima teozofskim pojašnjenjima i tumačenjima. Profesor Aštijani, pored redakture samoga teksta i nadasve rasvjetljujućih glosa, u svomu uvodu ovom izdanju nudi podulja pojašnjenja inicijacijskog duhovnog putovanja muslimanskoga mistika, ali i filozofskoga pristupa u tumačenju kur'anskoga teksta.

43. Tamhid al qawa'id, Sa'in al din 'Ali b. Mohammad Al Turkah, redaktura S. Dž. A. Anjomene falsafeye Iran, prvo izdanje 1976., drugo izdanje 1981. godine.

44. Al Masha'ir Sadral din Shirazi, redaktura S. Dž. A. Entesharate zovar, 1964.

Ovo je jedno od najvažnijih djela Molla Sadraa Širazija. Zacijelo, ovo je kompletan tečaj Sadraove ontološke teorije. Knjiga se sastoji od uvoda (fatiha), u kojemu autor definira *hikmu*, te osam poglavlja (*mash'ar*) i zaključka (khatima). Molla Sadra ovdje promišlja opće ontološke pojmove i pitanja poput "samoočiglednosti bitka", "kakvoće razlijevanja bitka", počela bitka, u završnom poglavlju, neka značajna pitanja iz domena opće metafizike.

Profesor Aštijani je pripremio i Komentar Mohammada Ja'fara Lahijija, poznatog učitelja filozofije iz doba dinastije Kačara, i prvi put ga objavio

u štampanom obliku, uz glose drugih komentatora Sadraovih ideja. Ovo izdanje upotpunjeno je i nadasve jezgrovitim uvodnim pojašnjenjima S. H. Nasra (na engleskom), Henryja Corbina (na francuskom) i profesora Homaija (na perzijskom), uz opsežan predgovor samog profesora Aštijanija u kojem je detaljno predstavljena Teheranska škola i komentatori Sadraove filozofije u posljednjih dvjesto godina.

45. Poslanica Risala al-nusus, Sadruddin Qunawi, redaktura S. Dž. Aštijani, Merkeze Nashre Daneshgahi, 1983.

Sadrudin Konjevi, izravni Ibn Arabijev učenik i duhovni potomak, jedan je od prvih komentatora Ibn Arabijevih mišljenja i ideja. Pored njegovih opsežnih teozofskih i mističnih djela, Konjevi je u svojim kratkim traktatima, poput ovog, zabilježio suptilna vlastita mistična iskustva i ostavio ih u naslijeđe svojim učenicima i duhovnim sljedbenicima. Ovaj traktat svojedobno je značio biranu reinterpetaciju pitanja 'irfani ontologije, a njegov završni dio posvećen je egzistencijalnim stanjima i stupnju/položaju *Apsolutne jednosti*. Profesor Aštijani, u svome uvodu ovome kritičkom izdanju, upoznaje nas s ličnosti i djelom ovog glasovitog predstavnika islamske teozofije i duhovnosti.

46. Risalah al nusus, S. Qonyavi, uz interpretativne glose Mirza Hašema Aškurija, Tehran, Merkeze Nashre Daneshgahi, 1983.

47. Svjetlosna poslanica o Svijetu paslika/*mundus imaginalis* (Resaleye nuriye dar 'aleme mesal), Hakim Behayi Lahiji, Iranska akademija za filozofiju, 1971. (I izdanje), Houzeye homaviye Sazemane tablighate eslami (II izdanje).

Ovaj rukopis potječe iz desetog hidžretskog stoljeća, a, kako i sam naslov kazuje, u njemu se govori o imaginalnom svijetu ('alam al misal), a to je, svakako, jedna od centralnih tema orijentalne filozofije, odnosno teozofije svjetlosti. Autor rukopisa svoje pregnuće usmjerava na pobijanje onih prigovora i kritika koje su filozofi peripatetičke provenijencije iznosili na račun *ishraqi* učenja o imaginalom svijetu. Autor koristi izvore i jedne i druge škole, te donosi potvrde o postojanju toga svijeta, potkrepljujući svoje teze mističnim iskustvima, ali i racionalnom argumentacijom. Profesor Aštijani, u predgovoru ovom izdanju, čitateljstvu nudi elaboraciju imaginalnog svijeta iz perspektive Sadraove transcendentne teozofije.

48. Filozofski traktati (Resa'ele falsafi), Molla Sadra Širazi, redaktura S. J. Aštijani, Mashad, Prvo izdanje, 1972.

Ovaj rukopis sadrži tri Molla Sadraove rasprave u kojima on odgovara svojim učenicima i sljedbenicima, nudeći jezgrovite sažetke svojih filozofskih stavova i mišljenja iz domena hermeneutike i egzegeze kur'anskoga teksta. Profesor Aštijani je i ovo izdanje obogatio svojim vrijednim napomenama i pojašnjenjima, koristeći pri tom primarne izvore Sadraovoga filozofskog opusa. Ove rasprave tretiraju pitanja načina spuštanja Kur'ana u Svijet stvorenoga, stupnjeve Svijeta mogućega (kontingentni svijet – *alama al imkan*), te neke ključne teze Sadraove ontologije, odnosno metafizike Bitka.

49. Filozofski traktati (Resa'ele falsafi), uključujući “Tuhfah” Molla Nazara Alija Gilanija, “O jedinstvu bitka” (Wahdate wujud) i “Poslanica o zbilji svih stvari” (Risala al haqiqah kulli ašya’), Molla ‘Alija Nuriya

50. Resa'ele wahdate wujud wa beda' Seyyeda Kazema ‘Ossara, Iranska akademija za filozofiju, 1969.

Seyyed ‘Ossar spada u red čuvenih suvremenih učitelja koji su podučavajući studente tradicionalnog vjerskog sveučilišta i Teheranskog univerziteta dali značajan doprinos izučavanju tradiranih i racionalizirajućih znanja u islamskim znanostima. Poslanica o jedinstvu bitka raspravlja neka opća pitanja metafizike bitka, osvrćući se na različite stavove i mišljenja filozofa muslimanske provenijencije o pojmu bitka i njegovoj unisemiji.

U nastavku, ‘Ossar raspravlja o načelu *Al wahid la yasduru 'inda ila wahid*. U drugom tekstu profesor ‘Ossar tretira pitanje prvostvaranja.

51. Resa'ele Qeysarri, Dawud b. Mahmud Qeysari

Riječ je o tri traktata pod naslovima “Al-Tawhid”, “Al-Nabuwwah” i “Al-Walayali”, autora Davuda Qeysarija, poznatog muslimanskog hijeratika i teozofa iz osmog stoljeća po Hidžri, poznatog i po tumačenju Ibn Arebijeva *Fususa*. Profesor Aštijani je priredio ovo kritičko izdanje koje sadrži i glose Mohammada Rezaa Qomsheiya, a u Ashtijanijevom uvodu nalazimo vrijedne napomene i kratku retrospekciju historijskog toka i njegovanja Ibn Arebijeve škole mišljenja do trinaestog stoljeća po Hidžri.

Jedan broj istraživača mišljenja je da ovi traktati, ustvari, predstavljaju Qeysarijev komentar na Ibn Faridov “Taiyya”.

52. Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti (Šarhe Fusus al Hikam), Mu'ajuddin Džendi u suradnji s dr. Ibrahimijem Sinanijem, Mešhed, 1982., Entešarate – Danešgahe Ferudusi.

53. Sharhe Du'ai al ma'rifah, Molla Mohammad 'Ali Fazel Khorasani, Mešhed, Našriyeye Daneshkadeye Elahiyat, No 26/27 (1978.) pp 65-129; No 28 (1979.) pp 67-136.

54. Procvat sunca (Šukuhe šams), O djelima i idejama Mevlana J. Rumija, Anne Marie Schiemel, prijevod na perzijski Hasan Lahuti, Teheran, 1988., Herkate Entešarate 'elmi wa farhangi.

55. Svjedočanstva Božija na stazama duhovnoga puta (Al shawahid al rububiyah fi al manahidž al – sulukiyyah), Sadruddin Mohammad Ibrahim Širazi (Molla Sadra), Merkeze Nashre Daneshgahi, 1967. (Drugo izdanje)

Ova knjiga, podijeljena u pet poglavlja, sadržava Molla Sadraova filozofsko-mistična stajališta. Pored opće filozofije i metafizike, autor ovdje donosi i raspravu iz domena profetologije.

Prema nekim istraživačima, Molla Sadra je ovu knjigu pisao u sami suton svoga života, te se ona, ustvari, može smatrati sukesom Molla Sadrovih ideja i promišljanja. Glose na marginama ovog rukopisa ispisao je Molla Hadi Sabzevari. Profesor Aštijani u svome podužem predgovoru ovome izdanju donosi prilično detaljna pojašnjenja osobenosti Sadraove transcendentne teozofije, ali i vrlo vrijednu retrospekciju njezina povijesnog življenja i njegovanja u proteklih četiri stotine godina kroz Isfahansku, Teheransku i Mešhedsku školu. Nakon ovoga predgovora slijedi tekst "Shavahide" uz glose samog Molla Sadraa, te bilješke o izvorima, dok su Sabzevarijeve glose štampane kao drugi dio ovog izdanja uz upućivanje na dotične stranice izvornog teksta.

56. Qurrah al-'uyun, Molla Hadi Naraqī Teheran, 1978. Iranska akademija za filozofiju.

57. Al-Lume'at al-ilahiyyah wa al kalimati al wajizah, Molla Ahmed Naraqī, Iranska akademija za filozofiju, 1978.

Molla Ahmad Naraqi spada u red poznatih učitelja i tumača islamske teozofije osamnaestog stoljeća. Djelovao je u Isfahanu. U ovome traktatu bavi se propedeutičkim načelima i osnovnim pitanjima transcendentne teozofije s posebnim osvrtom na pitanje konceptualne samoočiglednosti bitka i njegove jednoznačnosti, a to pitanje je dugo bilo predmetom razilaženja muslimanskih filozofa. Traktat obuhvata i rasprave iz domena racionalne teologije, uključujući demonstraciju argumenta o nužnosti Nužnog bitka.

Profesor Aštijani u svome predgovoru, pored općih filozofskih napomena, posebno se osvrće na filozofsko mišljenje autora traktata Molla Ahmeda Naraqija.

58. Lome'ate elahiyyah, Molla Abdullah Zanuzi, Akademija za filozofiju, 1975.

Riječ je o svojevrsnom tečaju filozofirajuće teologije, pisanom njegovanim perzijskim jezikom Abdullaha Zanuzija, predstavnika Teheranske škole iz doba Kadžara. Referirajući na klasične tekstove islamske filozofije i prevodeći ih, Zanuzi je ljubiteljima religijskoga mudroslovlja ostavio hvale vrijedno i autentično djelo.

59. Izvor i Povratak (Al Mabda' wa al Mi'ad), Molla Sadra Širazi, Iranska akademija za filozofiju, 1975.

Ovo je Aštijanijevo kritičko izdanje Molla Sadraova djela koje, kako se i iz naslova nazire, tretira temeljna pitanja filozofirajuće teologije. U prvome dijelu knjige nalazimo tekstove o Izvoru Bitka, Božijim atributima i djelima, dok se drugi dio bavi eshatologijom (uključujući i pitanje tjelesnog proživljenja, te mistično tumačenje čovjekova proživljenja), profetologijom i kakvoćom slijeda egzistenata. Profesor Aštijani je, uz vrijedne napomene o izvornom tekstu, ovo izdanje popratio i predgovorom u kojem posebnu pažnju posvećuje Sadraovom učenju o tjelesnom proživljenju, koristeći se pri tom i Zanuzijevim stavovima.

60. Zbirka Sabzevarijskih rukopisa, Majmu'eye rasa'ele Sabzevari, Prvo izdanje: 1969.; Drugo izdanje: Iranska akademija za filozofiju, 1969.; Treće izdanje: Usveh, 1991.

Hajj Molla Hadi Sabzevari, glasoviti iranski teozof iz devetnaestog stoljeća, najpoznatiji je interpretator Molla Sadraove transcendentne teozofije do sada. Uz njegovo ime neizostavno se spominje i u stihovima napisani

komentar Sadraova filozofskog nauka poznat kao "Sharh al Manzumah". Već dva stoljeća za studente islamske filozofije (u Iranu, op.prev.) ovo djelo predstavlja svojevrsnu "ulaznicu" u sferu izučavanja klasičnog muslimanskog mudroslovlja. Pored ovog značajnog djela, Sabzevari je napisao i Glose na Sadraov *Asfar al arba'a* te još nekoliko kraćih traktata. Posebno je zanimljivo njegovo nastojanje da na sve tada aktuelne nedoumice i pitanja svojih učenika i duhovnih sljedbenika odgovori u obliku pisma ili kratke poslanice. Ovi Sabzevarijevi rukopisi tvore vrlo dragocjenu zbirku, a profesor Aštijani je u ovom izdanju priredio i pojasnio sedamnaest naslova, kojima prethodi njegov uvod. Sabzevari je u ovim poslanicama tretirao i odgonetao određene nedoumice njegovih učenika iz oblasti teorije spoznaje, profetologije, pitanje univerzalne duhovne vlasti (walayat kulli), te pojašnjenja o Božijim atributima.

61. Al masa'il al qudsiyah, Sadruddin Shirazi, Entesharat-e Daneshqadeye elahiyat, Mashad, 1971. godine

62. Mashariq al darari, Sa'iduddin Sa'id Farghani, Iranska akademija za filozofiju, 1978.

Ibn Farid, znameniti arapski pjesnik i mistik iz sedmog stoljeća po Hidžri, temeljna pitanja i načela muslimanskog misticizma kazao je jezikom stiha, a Sa'iduddin ibn Ahmed Farghani je na perzijskom jeziku sačinio komentar tog djela. Sa'iduddin je, također, čuveni mistik i učenik velikoga Sadruddina Qonawija. Ovaj komentar, ustvari, je zapis Qonawijevih predavanja na perzijskom jeziku, u kojima je ovaj glasoviti učitelj i tumač Ibn Arebijeve škole teozofskoga mišljenja svojim učenicima pojašnjavao nedoumice iz ove oblasti.

63. Baklja upute (Misbah al hidayah), Imam Khomeini, Moaseseye tanzim wa nashre asare Imam Khomeini, Prvo izdanje 1993., Drugo izdanje 1994. godine.

Imam Homeini je ovu knjigu napisao u prilično ranoj mladosti. U njoj se bavi pitanjem univerzalnoga vilajeta (walayat kulli) i muhammedanske zbilje (haqiqah al muhammadiyah), te tumačenjem pojma 'ama (praegzistentna sljepoća, pretkozmička maglina).

Homeinijevo djelo odiše njegovim neskrivenim simpatijama prema stavovima muslimanskih mistika iz oblasti ontologije i intuitivne teologije. Profesor Aštijani je u svom podužem predgovoru tragao za intelektualnim vrelima s kojih je *Misbah al hidayah* napajan, a onda svojim razumljivim pojašnjenjima dobrano olakšao čitanje samog teksta knjige i razumijevanje njezina gnostičkog sadržaja.

64. Božanska očitovanja u tajnama savršenih znanja (Al mazahir ilahiyyah fi asrar al 'ulum al al kamaliyyah), Sadruddin Shirazi, Iranska akademija za filozofiju, 1961.

U ovome traktatu Molla Sadra je sažeo svoje ideje i promišljanja o Prvom Izvoru i Krajnjem Utoku, o djelima Božijim, o tjelesnom proživljenju, međusvijetu, poslanstvu i sl.

Profesor Aštijani u svome predgovoru donosi neophodna pojašnjenja i otklanja određene nejasnoće Molla Sadraova teksta.

65. Mokatebate 'erfani (Gnostička pisma), Seyyed Ahmad Haeri i Shaykh Mohammad Hossein Ghorawi, Tehran, Jawidane Kherad, II/1.

66. Antologija iranskih teozofa (Motakhabati az asare hokemaye elahiye Iran), S. Dž. Aštijani, Društvo iransko-francuskog prijateljstva (Prvo izdanje 1971. – 1976.), Drugo izdanje, Ured za islamsku propagandu, 1984. godine.

Ova četverotomna antologija je u pravom smislu riječi životno remek-djelo profesora Aštijanija, koje je nastajalo tokom desetogodišnje plodne saradnje s Henryjem Corbinom. Antologijom je obuhvaćen izbor djela iranskih teozofa koji su živjeli i djelovali u protekla četiri stoljeća. U nastavku donosimo sažetak sadržaja ovog djela:

Prvi tom: Izbor Mir Damad, izbor Molla Sadra, Mir Fendereski, Molla Rajab 'Ali Tabrizi, Abdulrezaq Lahiji, Khansari i Molla Shamsa Gilani. Uvod i napomene ovome tomu sačinio je prof. Aštijani.

Drugi tom obuhvata izbor djela sljedećih autora: Seyyed Ahmed Alawi Ameli, Fayd Kashani, Aqajani, Hossein Tonkaboni, Qawwamuddin Razi, Rafi Pirzadeh i Molla Mohammad Bagher Sabzewari. Profesor Aštijani je na početku svakog poglavlja predstavio autora i njegove filozofske – teozofske stavove.

Treći tom posvećen je učenicima Molla Sadraove škole, a priređivač u njemu donosi izbor iz tekstova sljedećih autora: Qadi Sa'id Qomi, Mirza Hasan Lahiji, Molla Nalim Taleqani, Behauddin Mohammad Isfahani i Aburrahim Damavandi Rezi. Ovi autori odigrali su sudbonosnu ulogu u prenošenju iranske teozofske tradicije u novije doba, ali su sve do ovog Aštijanijevog djela, izuzimajući njihovo spominjanje u nekim historijskim djelima i prijevodima, bili gotovo anonimni.

Četvrti tom nudi potpun uvid u povijesni tok iranske teozofije u osamnaestom i devetnaestom stoljeću. Priređivač je ovdje uvrstio tekstove sljedećih autora: Molla Hamzah Gilani, Molla Isma'il Khajuwi, Aqa Mohammad Beyd Abadi, Molla Ahmed Naraqi, Akhund Nuri i Molla Nazer Ali Gilani. Drugi, treći i četvrti tom popraćeni su i opsežnim i sadržajnim predgovorima profesora Corbina, koji je ovaj dio povijesti muslimanskoga filozofskog – teozofskog mišljenja na vrlo analitičan način predstavio na francuskome jeziku.⁴

Profesor Aštijani u svojim predgovorima na jedan tradicionalan način prezentira evolutivne promjene i transformacije raskošne teozofije sadrovske provenijencije, pojašnjavajući njezino sučeljavanje s muslimanskim “peripateticima”, ali i raskrivajući skrivene pravce njezina povijesnog razvitka.

67. Naqd al nusūs fi Sharhi naqshe – fusūs, Abdurrahman Ibn Ahmed Jami, kritičko izdanje William Chittick, predgovor: S. Dž. Aštijani, Iranska akademija za filozofiju, 1977.

Tekst ovog rukopisa je, ustvari, Džamijev komentar na jezgroviti traktat pod naslovom *Naqshe nusūs* sadržajem posvećen općim pitanjima muslimanskog misticizma i duhovnosti, intuitivnog znanja i spekulativne hijerognoze iz perspektive Ibn Arabijeve škole.

Tekst obuhvata ontološke i sufijsko–teološke rasprave. Ovo kritičko izdanje Williama Chitticka, profesora na New York State University, plod je njegove predane uporedne analize različitih inačica teksta. Profesor Chittick je, pored opsežnih napomena i upućivanja na različite inačice ovoga

⁴ Zahvaljujući nesvakidašnjem akademskome pregnuću profesora Rešida Hafizovića i čitateljstvo u našoj zemlji ima na raspolaganju dva izuzetno važna djela Henryja Corbina o islamskoj filozofiji i muslimanskome mišljenju u Iranu: “Islam u Iranu”, Bemust, Sarajevo, 2000. i “Historija islamske filozofije u Iranu”, Institut “Ibn Sina”, Sarajevo 2004. godine.

rukopisa, ovo izdanje obogatio i izuzetno vrijednim uvodom te indeksom imena i pojmova, dok je profesor Aštijani napisao predgovor, u kojem se osvrnuo na mjesto i ulogu Aburrahmana Jamija u razvoju iransko-islamske duhovnosti i teozofije.

68. Uputa tražitelja (Hidayah al Talibin), Hakim Sabzevari, Meshed, 1968. Entesharate Ouqafe Kharasen. ■

S perzijskog preveo:

Nermin Hodžić